

УДК 340

THE PHENOMENON OF NATIONAL SECURITY IN THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DISCOURSE AND MODERN LEGAL DOCTRINE

ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ ТА СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНИ

Pikulia T.O. / Пікуля Т.О.

Ph.D. in law, as. prof./к.ю.н., доцент.

ORCID: 0000-0003-0430-3255

*Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,**Kyiv, Beresteiska Street, 54/1, 03057**Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,**Київ, Берестейський проспект, 54/1, 03057*

Анотація. Статтю присвячено феномену національної безпеки, як самостійній категорії в історії політико-правового дискурсу та в сучасній правовій доктрині. Поняття національної безпеки проаналізовано в ідеологічному та у матеріальному (інституціональному) аспектах. Підкреслено, що дослідження проблем національної безпеки в ідеальному (інтелектуальному) вимірі має ряд переваг, зокрема, з цієї точки зору зазнають осмислення онтологічні, методологічні, функціональні та аксіологічні підстави відповідного феномену, його конкретно-історичні імплікації залежно від конкретного періоду часу й своєрідності відповідних суспільних потреб. Крім того, інтелектуальне осмислення цієї проблематики впливає на розвиток державно-правових підходів до закріплення питань національної безпеки на рівні нормативно-правових актів, в судовій практиці, а також, сприяє кристалізації відповідних правових поглядів на рівні правової доктрини.

Аналіз проведених у юриспруденції наукових розробок засвідчив, що доктрина права національної безпеки має чимало складових світоглядного, наукового та прикладного характеру. В юридичних науках предметом досліджень були питання правового регулювання забезпечення національної безпеки та галузевих особливостей її розуміння, співвідношення з іншими поняттями юридичної науки.

Мета статті - визначити особливості розуміння феномена «національна безпека» в історії політико-правового дискурсу та сучасній правовій доктрині.

Ключові слова: національна безпека, правова доктрина, доктрина права національної безпеки.

Вступ.

Сукупністю соціальних і гносеологічних умов є передумовами для виникнення безпекового дискурсу в історії політико-правової думки, вони уможливили формування першопочаткових раціональних уявлень про співвідношення безпеки й небезпеки в житті людини, їх походження, про засоби забезпечення безпеки й суб'єктів, здатних її забезпечити, задля подальшого розвитку відповідних уявлень у політико-правових ученнях (доктринах) наступних історичних періодів.

Формування такого дискурсу в розрізі соціальних передумов, на думку Ю. Загуменної, є закономірним результатом ускладнення соціального життя, його відокремлення від природного й надприродного світів, спроб осмислити безпеку як реальний і бажаний із боку загальносоціального інтересу стан захищеності людини від внутрішніх і зовнішніх загроз. Такою передумовою

стало виникнення людського суспільства з його поступовою соціальною диференціацією та структуруванням суб'єктів та об'єктів безпеки [1, с. 70].

Гносеологічними передумовами безпекового дискурсу стали перехід від предметно-конкретного до абстрактного мислення, формування перших абстрактних логічних «пракатегорій», які узагальнювали життєвий досвід людини щодо сфери бажаного, належного й безпечного, осмислення проблеми безпеки як універсальної для природного, соціального й надприродного (потойбічного) світів у структурі міфологічного мислення.

Основний текст.

Проблема формування безпекового дискурсу в історії політико-правової думки тривалий час досліджується різними науками: соціологією, релігієзнавством, безпекознавством (сек'юритологією), етнографією, історією, історією держави й права, історією політичних і правових учень.

Загалом в сучасній науці сформувався кілька світоглядних парадигм в осмисленні феномена «національна безпека». Назвемо основні з них:

1. Міфологічна парадигма. Поява безпекового дискурсу в давньому світі пов'язується із міфологізацією природних і соціальних небезпек, їх міфолого-символічною інтерпретацією у свідомості людини. Основні представники цього напрямку: Ф. Мюллер, Б. Спіноза, В. Шварц.

2. Філософська парадигма. Проблема безпеки пояснюється її виокремленням із загально-філософського знання. Основні представники цього напрямку: Г. Гегель, Р. Отто, Л. Штернберг.

3. Антропологічна парадигма. Формування вчення про безпеку людини і суспільства виводяться із природи людини, її світу, потреб та інтересів. Основні представники цього напрямку: Ж. Марітен, Е. Муньє, Ф. Ніцше, П. Тейяр де Шарден, Д. Юм.

4. Психологічна парадигма. Питання безпеки виокремлюються в окремий напрям політико-правової думки. Вважається, що під впливом психологічної структури особистості, безпека людини має психологічну природу, вкорінена у свідомості людини. Основні представники цього напрямку: З. Фройд, К. Юнг.

5. Соціологічна парадигма. Безпековий дискурс виводиться зі сфери соціального буття, соціального світу людини, наголошується на його соціальній обумовленості та структурованості. Основні представники цього напрямку: М. Вебер, Ж. Гурвіч, Р. Ієринг, К. Ллевелін.

6. Історична парадигма. Витоки проблеми безпеки вбачають в найдавнішому періоді історії людства, наголошується на цивілізаційній універсальності безпекового дискурсу. Основні представники напрямку: Д. Віко, А. Сен-Сімон, Г. Спенсер, А. Тойнбі, О. Шпенглер.

7. Теологічна парадигма. Першопричина питань безпеки полягає в релігійності людини, у вірі в Бога як найвищого гаранта безпеки й благодаті як у земному, так і в потойбічному світі. Основні представники даної парадигми: Г. Лейбніц, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг [9, с. 72].

Відтак сучасна правова ідеологія (політико-правова думка) охоплює означені вектори наукового пізнання феномена «національна безпека».

Окрім ідеологічного аспекту, феномен національної безпеки досліджується у матеріальному (інституціональному) аспекті. У такому розумінні, вважається, що право національної безпеки формується історично на тлі соціальних потрясінь, які обумовлюють створення окремими державами надійного захисту власних інтересів у міжнародному просторі з одночасним нормативно-правовим обґрунтуванням усієї сукупності таких дій і використанням можливостей національної та міжнародної правових систем [2, с. 19].

Вважаємо, що дослідження проблем національної безпеки в ідеальному (інтелектуальному) вимірі має ряд переваг, зокрема, з цієї точки зору, зазнають осмислення онтологічні, методологічні, функціональні та аксіологічні підстави відповідного феномену, його конкретно-історичні імплікації залежно від конкретного періоду часу й своєрідності відповідних суспільних потреб. Наукові дослідження правових проблем національної безпеки в юридичній науці представлені численними розробками.

Так, класична німецька філософія, соціальним поштовхом до формування права національної безпеки в історичному аспекті, розглядає збройний конфлікт. Війна, на думку В. Ф. Гегеля, випробовує право і визначає за умов рівноістинності, право якої із держав має поступитися, створити можливість угоди шляхом поступки [3, с. 149].

Філософсько-правовим аспектам національної безпеки присвячені праці О. Г. Данильяна та О. П. Дзьобаня. Розв'язанню соціальних протиріч у посттоталітарних системах, до яких певний історичний час належала Україна, зосередив увагу О. Г. Данильян, через вирішення проблем національної безпеки [4]. Особливості соціальних систем трансформативного типу, умови й принципи функціонування трансформативної соціальної системи, які дозволяють їй забезпечувати стійкість і стабільність на шляху до забезпечення національної безпеки, дослідив О. П. Дзьобань [1].

У співавторстві відповідні науковці запропонували поняття національної безпеки, як стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз [5, с. 9].

Конституційно-правові засади національної безпеки стали предметом наукового дослідження В. О. Антонова. Вчений у сучасних умовах, що визначають надзвичайну актуальність забезпечення національної безпеки від зовнішніх і внутрішніх загроз, з'ясував концептуальні конституційно-правові та методологічні засади формування теоретичної системи знань національної безпеки Української держави, дослідив її сутність та зміст, категоріально-понятійний апарат, принципи забезпечення системи національної безпеки та її складових елементів під кутом зору конституційно-правового аспекту. Значна увага приділена аналізу законодавчого забезпечення національної безпеки, а також, сформульовано пропозиції щодо його подальшого удосконалення [6].

У контексті галузевих юридичних наук проведені дослідження онтологічних особливостей права національної безпеки, а саме прикладних аспектів адміністративно-правової та кримінально-правової політики, кримінально-правової охорони національної безпеки.

Встановлення адміністративно-правових особливостей вирішення завдань державності й національної безпеки дозволило М. П. Стрельбицькому зробити висновок, що поняття національної безпеки є комплексним і багатоплановим, визначається сукупністю державно-правових і суспільних гарантій, котрі забезпечують захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, стійкість до несприятливих впливів ззовні, забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують їй можливість стабільного всебічного прогресу [7, с. 22-23].

Грунтовні розробки В. Я. Настюка проблем адміністративно-правових режимів у сфері національної безпеки в поєднанні з проблематикою протидії тероризму [8] дозволили розглядати наведені функціональні аспекти права ширше, ніж виключно адміністративно-правові, позаяк у своїй основі адміністративно-правові режими стосуються реалізації права національної безпеки за особливих або ж спеціальних умов для забезпечення виконання конкретних завдань на шляху до досягнення мети, якою і є національна безпека.

Актуальності набула проблема захисту національних інтересів і забезпечення національної безпеки, шляхи їх вирішення у контексті контртерористичної діяльності, протистояння терористичним атакам. З цього приводу У. Бек констатує той факт, що тероризм належить до цивілізаційних ризиків, а небезпека тероризму породжує «проміскуїтет» влади, яка демонструє готовність видавати необмежену ліцензію на охоту за терористами будь-кому, в той час як така боротьба потребує відповідного регулювання, оскільки в ній мілітаризму та службі безпеки приділяється більше уваги, ніж свободі й демократії [9, с. 32].

О. А. Чуваков у своїх дослідженнях зосередився на визначенні основ національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони [10], що в цілому є продуктивним з позицій встановлення сфери дії кримінально-правових норм щодо охорони національної безпеки та особливих характеристик суспільних відносин у цій сфері.

Варто звернути увагу на розробку проблем кримінально-правової охорони та кримінально-правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства, на чому зосередились М. В. Карчевський [11] та Н. А. Савінова [12]. Вихід на вирішення зазначених проблем багато у чому сприяє визначенню та характеристиці особливих ознак правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства, де проблема кримінально-правового забезпечення може розглядатися як прикладна стосовно правового забезпечення національної безпеки, більш складної та системної проблеми сучасної юриспруденції.

Теоретико-правові та організаційні проблеми інформаційної безпеки стали предметом уваги О. Д. Довганя, який розглянув системні питання, які стосуються забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері [13], що дає можливість вийти за межі інформаційної безпеки та інформаційного права у визначенні правової форми національної безпеки, складовою якої є інформаційна безпека. У цьому контексті важливими є розробки проблем права людини на інформаційну безпеку, що стали предметом уваги О. О. Золотар [14] і сприяли розгортанню проблеми правового статусу людини у напрямі

забезпечення як інформаційної безпеки, так і національної безпеки загалом.

Теоретико-правові аспекти національної безпеки в епоху інформаційного суспільства в контексті реалізації функцій держави здійснив І. М. Доронін. У монографічному дослідженні розкрив особливості законодавства у сфері національної безпеки. Акцентував увагу на значущості проблеми правових статусів та інтересах національної безпеки, як підстави для обмеження прав і свобод [15].

Доктрину національної безпеки у політико-правовому вимірі розглянув В. А. Ліпкан, зосередившись на змісті, структурі національної безпеки [16], а в подальшому висловився стосовно виокремлення у системі права такого утворення, як право національної безпеки, акцентуючи увагу на важливості розробки цієї проблеми, формування концепції, що має практичне значення для вирішення питань забезпечення національної безпеки [17].

Висновки.

Аналіз проведених у юриспруденції наукових розробок засвідчує – доктрина права національної безпеки має чимало складових світоглядного, наукового та прикладного характеру.

Питання національної безпеки вивчалися як у межах соціально-гуманітарних наук, так й на міждисциплінарному рівні:

- у філософському аспекті дослідження спрямовувалися на інтерпретацію поняття «національна безпека», методологічні проблеми безпеки людини, суспільства і держави;

- у соціологічному аспекті досліджувалися питання соціальної безпеки, безпеки суспільства, особи, нації;

- в межах політичних наук державна політика та безпека осмислювалися як окремі предмети досліджень, так й складові проблематики публічної політики, політичної діяльності, політичної системи тощо;

В юридичних науках предметом досліджень були питання правового регулювання забезпечення національної безпеки та галузевих особливостей її розуміння, співвідношення з іншими поняттями юридичної науки. Наприклад, аналізувалися:

- методологічні аспекти національної безпеки, її політичні та ідеологічні основи, рівні (складові) національної безпеки, існуючі геополітичні протиріччя та їх вплив на забезпечення національної безпеки;

- філософсько-правовим аспектам національної безпеки;

- теоретико-правові та організаційні проблеми інформаційної безпеки;

- конституційно-правові засади національної безпеки;

- адміністративно-правових особливостях вирішення завдань державності й національної безпеки;

- основ національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони;

- проблема захисту національних інтересів і забезпечення національної безпеки, шляхи їх вирішення у контексті контртерористичної діяльності, протистояння терористичним атакам.

Література:

1. Загуменна Ю. О. Передумови виникнення безпекового дискурсу в історії політико-правової думки. *Нове українське право*. Вип. 4. 2021. С. 70 – 76.
2. Богуцький П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ, 2020. 445 с.
3. Ряшко О. В., Ряшко В. І. Проблеми війни і миру у «Філософії права» Г. В. Ф. Гегеля. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2153/vnulpurn201480120.pdf>.
4. Данильян О. Г. Соціальні протиріччя у посттоталітарних системах: методологія дослідження та розв'язання : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Харків, 1998. 42 с.
5. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посібник. Харків : Фоліо, 2002. 285 с.
6. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : «Талком», 2017. 576 с.
7. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування : зб. наук. пр. / кол. авт. ; наук. кер. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 312 с.
8. Настюк В. Я. Адміністративно-правові проблеми законодавчого регулювання митної справи в Україні : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Харків. 2005. 430 с.
9. Бек У. Влада і її опоненти в епоху глобалізму. Нова всесвітньо-політична економія. URL:<http://ibib.ltd.ua/vlast-opponentyi-epohu-globalizma-novaya.html>.
10. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.
11. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України / МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.
12. Савінова Н. А. Кримінально-правове забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: теоретичні та практичні аспекти. Київ, 2011. 341 с.
13. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти. Київ, 2015. 386 с.
14. Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика. Київ : АртЕк, 2018. 445 с.
15. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.
16. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки. Київ : КНТ, 2003. 599 с.

17. Ліпкан В. А. Основи права національної безпеки. *Право України*. 2009. № 1. С. 108-116.

Abstract. *The article is devoted to the phenomenon of national security as an independent category in the history of political and legal discourse and in modern legal doctrine. The set of social and epistemological conditions are determined by the prerequisites that prompted the emergence of the security discourse in the history of political and legal thought. The social prerequisite for the formation of the security discourse was the complication of social life, its separation from the natural and supernatural worlds, attempts to understand security as a real and desired state of human protection from internal and external threats from the point of view of the general social interest. The epistemological prerequisites of the security discourse were the transition from subject-specific to abstract thinking, the formation of the first abstract logical "procategories", which summarized the life experience of a person regarding the problem of security as universal for the natural, social and supernatural (otherworldly) worlds in the structure of mythological thinking.*

The concept of national security is analyzed in ideological and material (institutional) aspects. It is emphasized that the study of national security problems in an ideal (intellectual) dimension has a number of advantages, in particular, from this point of view, the ontological, methodological, functional and axiological foundations of the corresponding phenomenon, its concrete-historical implications depending on the specific time period and the peculiarity of the relevant social conditions are understood needs In addition, the intellectual understanding of this problem affects the development of state-legal approaches to the consolidation of national security issues at the level of normative legal acts, in judicial practice, and also contributes to the crystallization of relevant legal views at the level of legal doctrine.

The analysis of scientific developments carried out in jurisprudence proved that the doctrine of national security law has many components of a worldview, scientific and applied nature. Issues of national security were studied both within social and humanitarian sciences and at the interdisciplinary level, namely: in philosophical, sociological, and political aspects. In legal sciences, the subject of research was the issue of legal regulation of ensuring national security and branch specifics of its understanding, correlation with other concepts of legal science.

Key words: *national security, legal doctrine, doctrine of national security law.*

Статья отправлена: 13.05.2024 р.

© Пикуля Т.О.